

GENIUS LOCI VAGY EMLÉKMENTÉSI SZÁNDÉK?

Miskolc két világháború közötti városképei a Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyűjteményében

Pirint Andrea

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyűjteménye nagy számban őriz városképeket, melyek a két világháború közötti Miskolcot ábrázolják. A kollekciónak gerince Kiss Lajos (1864–1945) rajztanár-festőművész nevéhez fűződik, de mások tevékenysége sem elhanyagolható ebben a műfajban. A téma ez időbeli népszerűségének okait keresve megidéződik a képek ábrázolta periódus, amely Miskolc életében több szempontból is döntő változást hozott. A helyi képzőművészeti élet felvirágzása, a múzeum gyűjteményezési aktivitása, a városkép rohamos átalakulása, valamint a régióban is eleven műemlékvédelmi tevékenység azok a fontosabb tényezők, melyek egymás hatását felerősítve a korban divatos városképfestészet háttérben meghúzódnak.

Kulcsszavak: akvarellfestészet, múzeumtörténet, műemlékvédelem, várostörténet

A Herman Ottó Múzeum több mint 100 képzőművészeti ábrázolást őriz a régi Miskolcra, ahogyan a város a 20. század első felében mutatta magát. Nehéz eldönteni, hogy ez a szám magas-e, avagy alacsony, ha tekintetbe vesszük, hogy bár térségünkben csak lassan alakult ki rendszeres képzőművészeti élet, a miskolci művésztelep 1921-es megalapításától kezdve nyaranta fiatal művészek egész serege dolgozott itt. A város épített és tájképi környezete természetszerűleg kínálta fel a megfestésre érdemes témákat, melyek közül ki-ki a saját érdeklődése szerint válogathatott, illetve azokat a saját habitusa szerint transzponálhatta. A hely szellemének szükségszerűen hatnia kellett, akár felismerhetően, akár szabad szemmel láthatatlanul. A művésztelepen született művek legmélyén még akkor is hatótényezőnek tarthatjuk a *locust*, ha maga a téma – legyen az egy földrajzilag beazonosíthatatlan városszéli tájrészlet, vagy egy fizetett modell után készített fejtanulmány – egyáltalán nem bír helyi specifikummal.

Nehéz volna egyértelmű definícióját adni annak, mit értünk a képzőművészetben megnyilvánuló *genius loci*, azaz a hely szelleme alatt. Sokféle arca van, és sokféle nyelven beszél. Jelen tanulmány a jelenséget azon a fogalmi szinten értelmezi, ami a szem számára is jól látható, s azokkal a városképekkel foglalkozik, melyek a település egykori látványát és motívumait rögzítik. Meg kell állapítanunk, hogy a szóban forgó, száznál

is több alkotás zöme helyi mester munkája, s a művésztelep által idevonzott idegen művészek ebben a műfajban – sem a múzeumi gyűjtemény, sem egyéb ismereteink alapján – nem játszottak számottevő szerepet. A 20. század első felében született, a miskolci közgyűjteményben fennmaradt városképek száma így kifejezetten magasnak mondható, mégpedig olyannyira, hogy újabb kérdés adódik. Vajon csupán a *genius loci* hívta őket életre, a téma állandó közelsége áll a háttérben, vagy valami másról is szó van?

Miskolcon a 19. század legvégén indult el az a folyamat, amely apró lépésekben előrehaladva, sok küszködés árán, s végül a trianoni döntéssel elvesztett nagybányai művésztelep hiányát pótolandó az 1920-as évektől pezsgő képzőművészeti életet eredményezett. A pezsgéshez önmagában véve kevés lett volna a Képzőművészeti Főiskola növendékeinek nyári itt tartózkodása, és bár nem elhanyagolható az őket kísérő mesterek miskolci működése sem, az egész éves folyamatosságot a helyi, illetve a helyben megtelepülő festők, rajztanár-művészek biztosították (BARTUS 1929). Miskolcon született, s tanulmányait követően mindvégig szülővárosában tevékenykedett Balogh József (1874–1951), aki 1904-től kezdődően magán festőiskolát tartott fenn. Az ugyancsak miskolci születésű Bartus Ödön (1888–1950) festőművész és az inkább festészeti oldaláról ismert Nyitray Dániel (1890–1971)

szobrászművész a 10-es évek végétől váltak a város kulturális életének vezéregyéniségeivé. A kortárs Gimes Lajos (1886–1945) ugyan inkább csak látogatóba járt haza tanulmányainak végeztével, de műveit rendszeresen szerepeltette a helyi kiállításokon. A velük nagyjából egyidős Meilinger Dezső (1892–1960) Egerből nősült ide, s vált a helyi piktúra oszlopos tagjává. Rajztanári állást kapott, s végleg letelepült Miskolcon 1911-ben Szontagh Tibor (1873–1930), 1919-ben modori Szabó Ferenc (1891–1964), az 1920-as évek végén Imreh Zsigmond (1900–1965). Rajztanári állásra érkezett a közelebről ismeretlen Ernői Olivér grafikus is, aki 1916-tól kezdve tanított a Katolikus Főgimnáziumban. Múterem ösztöndíjjal került a városba, s 1922-től 1927-ig itt élt Vári Vojtovits Zoltán (1890–?), majd 1929-ben ugyancsak ösztöndíjasként jött Döbröczeni Kálmán (1899–1966), aki több mint két évtizeden át dolgozott Miskolcon.

A két világháború közötti város képzőművészeti életének helyi szereplői közül fentiekben azok nevét említettük, akiktől miskolci városképet őrzünk, illetve ismerünk. Mindannyiuk életművében akad legalább egy-egy számottevő városábrázolás (némelyikükében természetesen több is), amely a lakóhely hangulatát idézi meg. Ezt a témát Choma József (1901–1969) sem kerülte meg, aki bár Miskolcon született, s 1935-ben ide települt vissza, festői életművének javát a távol töltött évek alatt hozta létre. Szinva-parti városképe 1927-ben, még főiskolai hallgató korában készült.¹

Fent említett művészeink egyikének sem volt specialitása a városkép-festészet, ezt a műfajt szisztematikusan alaposan egyedül a felsődobozai születésű selyebi Kiss Lajos (1864–1945) művelte, aki 1894-ben kapott rajztanári állást a miskolci Református Főgimnáziumban. Ettől kezdve haláláig Miskolcon élt és dolgozott, a várost lokálpatriótaként szerette. Noha olajfestésű arcképei is ismertek, elsősorban mint akvarellistát tartjuk számon. Ezzel a technikával készítette kis és közepes méretű lapokból álló sorozatát, melyek a korabeli város részleteit ábrázolják. A múzeumi gyűjteményben fennmaradt legkorábbi darab Miskolcra érkezésének évében készült, a legkésőbbi 1931-ben. Mintegy három évtizednyi következetes és kitartó munkásság eredménye tehát az a „válogatás”, amely – számosságát tekintve egyébként felmérhetetlen – életművéből a helyi közgyűjteménybe bekerült.

Kiss Lajos akvarelljeinek sajátossága, hogy különlegesen bensőséges hangulatot árasztanak. Az in-

timitás okát csak részben kereshetjük az artisztikus technikában, a lágy és frissen felrakott foltok bravúros könnyedségében. Legalább ekkora jelentőséggel bír, hogy a festő sohasem a „nagy látványt” kereste, hanem a megbújó részletek szépségét, a szűkre szabott utcák líráját, a csendes parkok nyugalmát, a halk szavú áttűnéseket. Szemléletmódja homlokegyenest ellentétben a turisztikailag fontos objektumokat premier plánba állító városkép-festészetnek. Kiss Lajos azt örököltette meg, amit csak egy olyan ember vehet észre, aki belülről ismeri a várost, és belefeledkezik annak apró részletekben rejlő szépségeibe.

Kiss Lajos akvarelljei az idő múlásával egyre értékesebb várostörténeti dokumentumokká váltak, helytörténeti kiadványok illusztrációiként szolgálnak. Az ábrázoló jellegű képzőművészeti alkotások természetes módon – létrejöttük okai tekintetében alapvetően szándékolatlanul – biztosítanak forrást a különféle tudományok számára. Hogy Kiss Lajos képei nem csupán a témából fakadóan hordoznak történelmi értéket, hanem e mögött művészi szándékosság állhat, azt a festői hagyatékot elsőként értékelő Goda Gertrud is megérezte, mint írja: „... feltételezhetjük – képeit esztétikus helytörténeti dokumentumoknak szánta” (GODA 1985). Túl azon, hogy festményeinek topográfiáját és készítési idejét a hátoldalon többnyire pontosan, a historikus alaposágával rögzítette, sajátos emlékméltési szándék sejthető abban, hogy jellemzően olyan épületeket és városrészleteket választott megörökítésre, melyek fölött eljárt az idő. Sokatmondóak e tekintetben az olyan típusú képcímek, mint *Lemaradt vén ház a Rózsa utcában*,² *Ócska házak az Arany János utcai közben*,³ vagy *Házomlás a Szinva-parton (1. kép)*. Munkásságának emlékméltési tendenciája leginkább azon képein szembeötlő, melyek a megfestéskor már veszélyeztetett, s azóta elpusztult nevezetességeket ábrázolnak. Példaként említjük itt a legendák övezte *Jézus kútját* (pontosabban a kútházat) dokumentáló 1903-as vízfestményt.⁴

A Kiss-féle akvarellek által kijelölt időintervallum a tervszerű városrendezés első nagy periódusával esik egybe. Miskolc első komolyabb városrendezési terve 1895-ben született, s ezzel fokozatos átalakulás vette kezdetét, amely az 1920-as évekkel váltott nagyobb sebességre. A trianoni döntést követően, Kassa hiányában,

¹ Choma József: *Szinva-part*, 1927. (olaj, karton 50x40 cm) Ltsz. HOM KGY 74.75.

² Kiss Lajos: *Lemaradt vén ház a Rózsa utcában*, 1931. (akvarell, papír 12,5x19 cm) Ltsz. HOM KGY 62.6.

³ Kiss Lajos: *Ócska házak az Arany János utcai közben*, 1930. (akvarell, papír 20x13,5 cm) Ltsz. HOM KGY 62.5.

⁴ Kiss Lajos: *Jézus kútja*, 1903. (akvarell, papír 13x19,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.167.1. Reprodukálja: DOBROSSY 2000, 128.

Miskolc lett a határon inneni régió központja. Ez az új helyzet hatalmas lökést adott a Nagy-Miskolc koncepciónak, egyúttal a modern város kialakulásának is. Nemcsak a régi, megrongálódott házak kerültek lebontásra, de utcák egész sorai tűntek el a térképről, mintha soha nem is léteztek volna.

A kortársak tudatában voltak a történések súlyának, s az arra érzékenyek az utolsó pillanatokot megragadva, mintegy emlékgyűjtő szándékkal fordultak közvetlen környezetük felé. Ennek a törekvésnek egyik legkonkrétabb megfogalmazásával épp Kiss Lajos 1931-es kiállítása kapcsán találkozunk. A kizárólag miskolci városképeket bemutató, két másik helyi alkotóval közös akvarell-kiállítás célkitűzését a *Reggeli Hírlap* a következőképpen fogalmazta meg: „... dokumentumokat akar nyújtani a közönség számára arról a régi és pusztulófélben lévő Miskolcra, amelyet a város modern fejlődése lassan-lassan teljesen nyomtalanul eltűntet”.⁵ Jelentőséggel bír, hogy a kiállításnak a Borsod-Miskolci Múzeum adott helyet, s hogy a tudósítás szerint épp Leszih Andor múzeumigazgató szervezésében jött létre. Azt látjuk tehát, hogy a múzeumi, a történelmi és a művészi szándék egybecsengett, s hogy az az emlékgyűjtő tendencia, ami Kiss Lajos műveinek tanulmányozása útján inkább csak megsejthető, valójában egy egész közösség karakteresen megfogalmazódó törekvésének tűnik.

Még cizelláltabb képet kapunk a közösségi emlékgyűjtő munkáról, ha a Borsod-Miskolci – 1953-tól Herman Ottó nevét viselő – Múzeum és Kiss Lajos kapcsolatának adatait sorba vesszük. A rajztanár-festő az 1899-es megalapítástól kezdve részt vett az intézmény munkájában, sőt annak munkatársa volt, hiszen már az induláskor a Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület képzőművészeti szakosztályának vezetőjévé nevezték ki (LESZIH 1929a, 298). Szerepvállalása mondhatni sorsszerű volt, tekintve, hogy a múzeumnak otthont adó épületben korábban a Református Főgimnázium működött, ahol Kiss Lajos is tanított. A szomszédos telken 1899-re épült fel az új és tágas iskola (a mai Lévy József Református Gimnázium épülete), s az így megüresedett ősi skóla épületét az éppen ekkor alapított múzeum kaphatta meg. Kiss Lajos tehát négy tanítási éven keresztül ide járt dolgozni, s maradt akkor is, amikor pedagógusi munkáját már a szomszédos épületben végezte.

1. kép. Kiss Lajos: Házomlás a Szinva-parton, 1929. (akvarell, papír 39,5x29,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.162.1.
Bild 1. Lajos Kiss: Verfall eines Hauses am Bach Szinva, 1929 (Aquarell, Papier 39,5x29,5 cm) Inv. HOM KGY 53.162.1

1902-ben látott napvilágot a múzeum első kiállítás-ismertető katalógusa, melynek képzőművészeti részét Kiss Lajos jegyezte (MOLNÁR 1902, 69–73). „Múzeumcsináló” tevékenysége nem merült ki a képgyűjtemény kezelésében és gyarapításában, tagja volt az intézményt irányító Múzeumi Bizottságnak (MOLNÁR 1902, 105), s tevékeny szerepet játszott az 1902-ben nyíló első állandó kiállítás megrendezésében is. Nevéhez fűződik a múzeum egyik jeles műtárgygyűjtése, az épp ekkortájt beszállított megyaszói mennyezet- és karzatdeszkák, valamint az azokhoz tartozó hangvető és felavatási táblák installálásának kidolgozása. A templomi berendezés Kiss Lajos tervei alapján a papszeri múzeumépület akkor még galériával tagolt délkeleti szárnyának mennyezetén és karzatán kapott elhelyezést, s ott évtizedekig látható volt. A múzeumi képgyűjtemény ezzel együtt, a galérián került bemutatásra.

Kiss Lajos rajzpedagógusi és festőművészi munkásságát nehéz volna különválasztani muzeológusi ténykedésétől. Bármit tett ugyanis, a múlt emlékeinek tisztelete állt a háttérben. A nyári szüneteket külföldi tanulmányutakra fordította, melyek során műemlékekben gazdag, műgyűjteményeiről híres európai városokat keresett fel (SZENDREI 1911, 394). Sokat

⁵ Miskolci akvarellek. Három miskolci festő kiállítása a Borsod-Miskolci Múzeumban. *Reggeli Hírlap* 1931. szeptember 6. (XLI. évf. 202. szám) 2.

2. kép. Kiss Lajos: Régi házak a Petőfi utcán, 1931.

(akvarell, papír 19,5x13,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.92.1.

Bild 2. Lajos Kiss: Alte Häuser in der Petőfi Straße, 1931 (Aquarell, Papier 19,5x13,5 cm) Inv. HOM KGY 53.92.1

elárulnak művészettörténeti beállítottságáról azok az „úti levelek”, melyeket 1899-ben az egyik miskolci napilap, a *Szabadság* folytatásban adott közre. A németországi tanulmányútról szóló írások távolról sem könnyed élménybeszámolók, a középpontban mindvégig az egyes állomások (München, Augsburg, Ulm) műemlékei és gyűjteményei állnak.⁶ A múzeum évkönyvében közzétett egyik értekezése pedig – minden bizonnyal olaszországi élményeinek bővületében – a cinquecento művészetét taglalja (Kiss 1905).

Kiss Lajos munkásságának minden részletre kiterjedő, monografikus bemutatására e tanulmány keretein belül nem vállalkozhatunk – illusztrátori, rajzpedagógusi, kiállításszervezői, szakírói és egyéb közművelődési érdemei kívül esnek szűken vett témánkon.⁷

⁶ Szabadság. A Miskolczi Függetlenségi és Negyvennyolczas Párt Közlönye. 1899. (VIII. évf.) február 15. 6–7., március 4. 6., augusztus 9. 6–7., augusztus 26. 5–6., szeptember 6. 6., szeptember 9. 6., szeptember 23. 6–7., október 18. 6.

⁷ Kiss Lajos életének és munkásságának legteljesebb összefoglalását adja: dr. SZABÓ Kálmán: Selyebi Kiss Lajos rajztanár és festőművész. Miskolc, 1986. Kézirat. HOM KA – Helyi Művészek Adattára/K.

Szorosan ide tartozik azonban, s hangsúllyal kell megemlítenünk, hogy közvetlen szerepet kapott a borsodi műemlékeket összeíró bizottság munkájában.

Magyarországon a műemlékvédelem a 19. század végén indult meg. Az 1872-ben e célra létrehozott ideiglenes hivatal alapjain 1881-ben jött létre a Műemlékek Országos Bizottsága, melynek elsődleges feladatai közé tartozott a műemléki lajstrom elkészítése, illetve folytatása. Az országjáró tevékenységbe természetsszerűleg vontak be kütagokat, akik a helyi értelmiségiek közül kerültek ki. Kezdetben nem volt feltétlen elvárás az építészeti, képzőművészeti végzettség, később már elsősorban a hivatásos építészek, festő- és grafikusművészek kaptak megbízást. A térségbeli műemlékek összeírását és felmérését ugyanakkor a vidéki múzeumok is feladatuknak tekintették. A központilag irányított és a térségenként önállóan is szerveződő mozgalmak egymással átfedésben, illetve összekapcsolódva hozták meg eredményeiket. A borsodi műemlékek összeírására a miskolci múzeum már a megalapítást követő első években bizottságot jelölt ki, amely dr. Jármy József elnöke alatt működött. Tagjai Galter János, M. Simon János, Kóris Kálmán

és Kiss Lajos voltak (SZENDREI 1911, 630). 1906-ban ugyan napvilágot látott a magyarországi műemlékek rendszeres lajstroma (GERECZE 1906), de a pusztá megnevezésekre szorítókozó, számos helyen pontatlan kiadvány nem ütötte meg a kívánt mércét, s a felmérések mind központilag, mind regionálisan tovább folytatódtak. A Borsod-Miskolci Múzeum 1929-es kiadványában olvasható felhívás, miszerint „*őrjük és védjük ingatlan műemlékeinket, szerezzünk azokról és küldjünk be fényképeket, rajzokat*” (BMM 1929, 27), azt jelzi, hogy a műemléki adatgyűjtés ekkortájt is a sürgetőbb feladatok közé tartozott.

Az 1920-as évek végén ugyanakkor Kiss Lajos városképfestészetében is termékeny időszak kezdődött, múzeumi hagyatékának java 1929–1931 között készült. A felfokozódó alkotókedv összefüggésben lehet 1929-es nyugdíjba vonulásával, de szabadidejének megnövekedése mellett valami kevésbé magántermészetű felhajtóerő is okkal gyanítható. Ekkorra datálódna ugyanis annak a Szeghalmy Bálintnak (1889–1963) általunk ismert festményei is, aki 1931-ben Kiss Lajossal együtt állítja ki miskolci akvarellképeit, mint ahogy a harmadik kiállítóművész, dr. Tomán Kálmán (1883?–1964?)⁸ is épp ez idő tájt kap szárnyakat.

Szeghalmy Bálint személyében mindenekelőtt Miskolc város egykori főépítészt tisztelhetjük – festőként tehetséges műkedvelőnek mondhatjuk. A nagyváradi születésű építészmérnök tíz éven keresztül Nagykanizsán dolgozott, ahonnan 1929-ben helyezték a miskolci építészeti hivatal élére. Olyan épületek tervezése fűződik nevéhez, mint a ma is álló Martintelepi református templom, az 1956-ban kiegészített Rákóczi-torony (a mai avasi kilátó elődje) és az 1997-ben ugyancsak a tűz martalékává lett Deszkatemplom. Miként azt megvalósult tervei is tükrözik, a magyar népi építészet elemeinek korszerű alkalmazására törekedett, korának modern építészeti elveivel nem tudott azonosulni. 1938-ban kelt önéletrajzában hangsúllyal szól építészettörténeti tanulmányairól: „*Mint építésztanárom, néhai Schulek Frigyes tanítványa, különös szeretettel foglalkoztam a középkor (román és gót) építészettel és vitéz Láczy Fritsz Oszkár műegyetemi adjunktus vezetésével részt vettem a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából a brassói fekete-templom, valamint a keresi evangélikus templom felmérésénél*” (BERECZKY 1996, 13). Látjuk tehát,

⁸ Tomán Kálmán születési és halálozási évszámának forrása: www.sysoon.com/deceased/kalman-toman-37 (2013. szeptember 20.) Az ott megnevezett személy az USA-ban hunyt el. Egyelőre csak feltételezés, hogy személye azonos az 1930 körül Miskolcon festető Tomán Kálmánnal.

hogy a műemlékeink védelmét célzó országos munkálatokban, akárcsak Kiss Lajos, Szeghalmy is szerepet kapott. A történeti korok emlékei iránti tisztelete mind építészeti, mind festőművészi minőségében megnyilvánul. Szeghalmytól összesen négy akvarellkép került a múzeumi gyűjteménybe, melyek mindegyike miskolci témákat dolgoz fel. A 30-as évek elején vétel útján szerzeményezett munkák 1929 és 1931 között készültek.

Dr. Tomán Kálmán személyéről nem rendelkezünk biztos információkkal. Míg a kiállítást méltató cikk a másik két alkotóról bővebben beszél, őt illetően csupán arra tesz utalást, hogy a nyilvánosság előtt kevésszer megmutatkozó, műkedvelő festőről van szó.⁹ Bizonyosan így hívták a Tomán-házként ismert, Hunyadi utca 50. szám alatti épület építetőjét, aki 1932-ben kért engedélyt az itt álló régi ház lebontására, s helyén egy új felépítésére. A házépítő Tomán Kálmán vasúti főfelügyelő volt (DOBROSSY 1997, 151), de csak feltételezhetjük, hogy személye azonos az 1931-ben kiállító műkedvelő akvarellistával.

Tomán Kálmán kapcsolata a kiállításnak ott-hont biztosító Borsod-Miskolci Múzeummal korábbi keletű. A Lévy József Közművelődési Egyesület képzőművészeti szakosztályának 1929-ben rendezett csoportos kiállításán négy akvarelljét mutatta be, melyek közül három mellett „*a Borsod-Miskolci Múzeum tulajdona*” megjelölés szerepel.¹⁰ A képeket valószínűleg épp a tárlatot megelőzően ajándékozhatta a gyűjteménynek, mivel a múzeumi nyilvántartásba 1930-ban kerültek felvezetésre.¹¹ Ajándékozásaival és eladásaival a következő években is hozzájárult a képgyűjtemény gyarapodásához.

A múzeumi gyűjteményben fennmaradt Tomán-akvarellek többségének középpontjában egy-egy műemléképület áll. Képeinek szemlélete tehát alapvetően különbözik a Kiss-féle intim városképek felfogásától. Mindkét mester sorozata mögött az emlékmentő attitűd áll, de míg Kiss Lajos költészettel tölti meg mondanivalóját, Tomán Kálmán többnyire direkt módon kommunikál. Szemléletmódjának egyszerűsége csak részben magyarázható a komolyabb művészi képzettség hiányával. Hétköznapi látványból kompozíciót

⁹ Reggeli Hírlap 1931. szeptember 6. (XLI. évf. 202. szám) 2.

¹⁰ A Lévy József Közművelődési Egyesület képzőművészeti osztálya VII-ik csoportos kiállításának katalógusa. Miskolci Könyvnyomda Rt., Miskolc, 1929. HOM HTD 53.3418.1. Katalógusszám: 93–94., 106.

¹¹ A Borsod-Miskolci Múzeum képzőművészeti gyűjteményének nyilvántartási naplója 1901–1953. HOM KA. Tomán Kálmán elsőként érkező vízfestményeinek törzskönyvi száma: 134–140.

építeni, tanultság kérdése is, és bizonyos, hogy éppen azok a munkái a leggyengébbek, melyeken mellőzi a nagy motívumokat, s a hangulat megragadására törekszik. Ugyanakkor az is biztosra vehető, hogy műemléképületeket középpontba állító kompozíciói mögött egy olyan alkotói szándék húzódik meg, melynek a premier plán felelt meg. Ez a célkitűzés pedig nem más, mint a borsod-miskolci műemlékek képsorozatainak elkészítése.

Tomán Kálmántól összesen 23 akvarellkép került a miskolci múzeumba, melyek (egy kivételével) 1929 és 1933 között születtek. E kollekciónak azonban csupán a nagyobbik fele sorolható a miskolci városképek közé, 10 festmény borsodi műemléktemplomokat ábrázol. Mikor a Lévy József Közművelődési Egyesület képzőművészeti szakosztályának 1932. évi csoportkiállítására sor került, Tomán borsodi templom-képei közül néhány már múzeumi tulajdonban volt, többek között az a munka is, amely a gótikus eredetű szentsimoni római katolikus templomot ábrázolja,¹² s amely egyúttal az 1932-es tárlaton is bemutatásra került. A kiállítás katalógusa ezt a tételt úgy rögzíti, mint amely „*A Borsod-Miskolci Múzeum »Borsodvármegye műemlékei« c. gyűjteményből*” való.¹³ Úgy látszik tehát, hogy a múzeum fentebb idézett felhívása nem talált sikert fülekre, s 1932-ben már egy önállósuló tematikai műtárgycsoporttal számolhatunk. Ez pedig – az ősi naplóbejegyzések alapján – mindenekelőtt Tomán Kálmán érdeme, aki 30-as évek eleji megjárása során lelkes igyekezettel festette végig a vidék, jelesen Bánhorváti, Bélapátfalva, Boldva, Radostyán, Sajókeresztúr, Sajószentpéter, Szendrő, Szentsimon és Szikszó műemléki templomait.¹⁴

Mint említettük, Kiss Lajos, Szeghalmy Bálint és Tomán Kálmán 1931-es közös kiállítása a sajtóhírek szerint Leszih Andor múzeumigazgató szervezésében jött létre. Nincs okunk kétségbe vonni az újságcikk állítását, hiszen a kiállítás képei az alkotók és a múzeum közösnek mondható akaratából jöttek létre. Az alkotói szándék és a múzeumi érdek ugyanarról a tőről fakadt. Mind Kiss Lajos, mind Tomán Kálmán az intézmény holdudvarához tartozott, s biztosra vehető, hogy a múzeum igazgatója a város főépítészével

is közvetlen kapcsolatot ápolt, tudomást szerezhetett annak hobbijáról.

A miskolci városképek múzeumi kiállításán három mester állt a nyilvánosság elé, ám ez nem jelenti azt, hogy a kortársak közül mások munkássága ne mutatott volna helytörténeti igényű dokumentáló tendenciát, s hogy másokat ne érintett volna meg a műemlékek védelmének ügye. Erőteljesen jelentkezik mindez a Kiss Lajos-tanítvány Bartus Ödön életművében, akinek nevét fentebb már megemlítettük. Bartus festészete lényegesen differenciáltabb képet mutat, mint mesteréé, de változatos festészeti témái között újra és újra karakteres szerepet kap a város ábrázolása, tágabban pedig a múlt halódó emlékeinek romantikája. Bartus Ödön ilyen irányban folytatott tevékenysége – melynek háttérében részint a továbbélő, a műemlékvédelemmel is összekapcsolódó historikus korszellemet, részint Kiss Lajos közvetlen példamutatását véljük meghúzódnival – korábban már részletes bemutatásra került (PIRINT 2009, 250–252). E helyen csupán azokat az akvarellmásolatokat említjük meg, melyeket 1922 nyarán a szalonnai református templom középkori freskótöredékeiről¹⁵ és öt évvel később a szentléleki pálos kolostor egyik kőfaragványáról készített.¹⁶ Ezek megfestése mögött ugyanis ugyanazt a hajtóerőt sejtjük, ami országos szinten a Műemlékek Országos Bizottságának (a mai Forster Központ) Tervtára által féltve őrzött akvarell freskómásolat-gyűjteményt is létrehozta.

A műemlékeket dokumentáló tendencia olyan korabeli alkotók működésében is lemérhető, akikről közelebbit egyáltalán nem, vagy alig tudunk. A szalonnai műemléktemplom freskóiról Bartus után két évvel egy bizonyos Somogyi László is készített akvarellmásolatokat, melyek ugyancsak a múzeumban maradtak fenn.¹⁷ Míg az előadásmódja alapján műkedvelőnek mutakozó Somogyi kiléte ismeretlen előttünk, konkrét adatokkal bírunk arról a Dobos Dezsőről (1864–1939), aki a történelmi Magyarország várainak 230 darabos olajfestmény-sorozatát készítette el. Dobos Dezsőt a trianoni békediktátum sodorta a Felvidékről Sátoraljaújhelyre, majd 1926-ban Miskolcra költözött. Az akadémiai végzettségű mezőgazdász műkedvelőként hódolt a festészetnek, amit miskolci évei alatt is gyakorolt. Képes levelezőlapok alapján készített városorozatát ugyan egyéni indíttatásból hozta létre, de szabadidős tevékenységéhez a korszak szellemisége

¹² Tomán Kálmán: *A szentsimoni római katolikus templom*, 1931. (akvarell, papír 31x24,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.129.1.

¹³ A Lévy József Közművelődési Egyesület képzőművészeti szakosztályának katalógusa 1932. évi csoportkiállításáról február 7-től február 14-ig. Miskolci Könyvnyomda Rt., Miskolc, 1932. HOM HTD 53.3494.1. Katalógusszám: 107.

¹⁴ HOM KGY 53.122.1.–53.129.1., 53.160.1.–53.161.1.

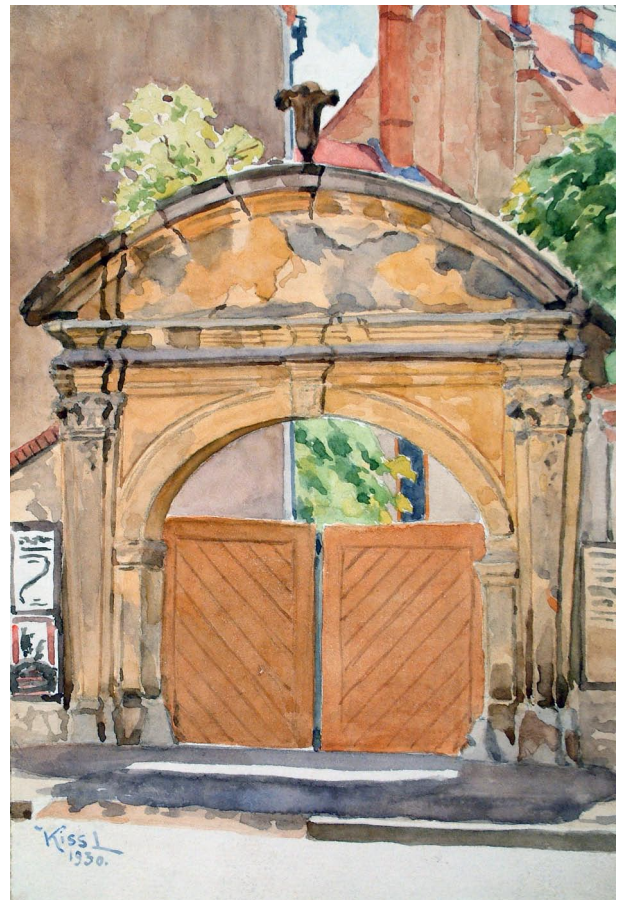
¹⁵ HOM HTD 53.2165.1–2., 53.4053.1.

¹⁶ HOM HTD 53.4102.1.

¹⁷ HOM HTD 53.2166.1–2.

biztosította a hátteret. A család a II. világháború előtt a miskolci múzeumba menekítette a gyűjteményt, ám annak sajnálatos módon nyoma veszett, gyaníthatóan megsemmisült a háborús forgatagban. Dobos Dezső vársorozatának emlékét mindössze egy archív fénykép-felvétel őrzi, amely a család tulajdonában maradt fenn.¹⁸

Visszatérve szűken vett témánkhoz, azt állapíthatjuk meg, hogy a Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyarapodásában az 1920-as évek közepétől látszik jelentkezni a várostörténeti igényű gyűjtőkör. Gimes Lajos, Bartus Ödön, Nyitray Dániel városképei voltak a legelső darabok, melyek részint ajándékozás, részint vétel útján érkeztek.¹⁹ 1929–1930-ban történt dr. Tomán Kálmán első nagyobb ajándékozása, amellyel az addig inkább véletlenszerűen gyarapodó tematikai egység most már határozott karaktert kapott.²⁰ Ezen irány mentén került sor aztán az 1931-es múzeumi városkép-kiállításra, amely nem csak alkalmat, de egyúttal ösztönzést is adott a várostörténeti anyag gyarapítására. A korabeli leltárkönyvi bejegyzések sajnos még nem követték a pontos adatolás gyakorlatát, de a megadott információk arra mutatnak, hogy Kiss Lajos 12, Szeghalmy Bálint 3 és Tomán Kálmán 2 képe közvetlenül a kiállításról került megvásárlásra a múzeum számára.²¹ További hozadéka a tárlatnak, hogy jó

3. kép. Kiss Lajos: A lebontott Fáy-ház régi kapuja, 1930. (akvarell, papír 20x13,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.168.1.

Bild 3. Lajos Kiss: Das alte Tor des niedergefallenen Fáy-Hauses, 1930 (Aquarell, Papier 20x13,5 cm) Im. HOM KGY 53.168.1

¹⁸ A Dobos Dezső személyére és vársorozatára vonatkozó valamennyi adatot Mohos Zsoltnak, a művész dédunokájának köszönjük. Az általa átadott fénymásolt dokumentumok: HOM KA – Helyi Művészek Adattára/D.

¹⁹ Gimes Lajos: *Avasi torony* (rézkarc, papír 10x7 cm) Ltsz. HOM KGY 53.211.1. Reprodukálja: GODA 1993, 277, 2. kép; Bartus Ödön: *Avasi templom*, 1921. (akvarell, papír 33x45 cm) Ltsz. HOM KGY 53.149.1.; Nyitray Dániel: *Avasi torony*, 1921. (ceruza, papír 45x35,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.65.1.; Nyitray Dániel: *Az avasi templom belseje*, 1921. (ceruza, vászon 84x49 cm) Ltsz. HOM KGY 53.64.1.

²⁰ Tomán Kálmán 7 képet ajándékozott ekkor a múzeumnak, melyek közül a következők maradtak fenn: *Herke-Müller ház* (akvarell, papír 27x19,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.111.1., *Fischer-féle pince* (akvarell, papír 34,5x27 cm) Ltsz. HOM KGY 53.113.1. Reprodukálja: GODA 1993, 282, 8. kép, *Herke-Müller ház udvara* (akvarell, papír 34,5x26,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.116.1. Az időközben elveszett darabok a Szathmáry-Patay házat, az Almássy-féle házat, a Vargaszöveget, valamint a Gordont ábrázolták.

²¹ A Borsod-Miskolci Múzeum képzőművészeti gyűjteményének nyilvántartási naplója 1901–1953. HOM KA Törzskönyvi számok: 163–179. Kiss Lajos ekkor bejegyzett, a HOM KGY-ben ma is meglévő akvarelljei: *Kilátás a Nagyvasról*, 1930. (13,5x19,5 cm) Ltsz. 53.78.1., *Tízszöbméd utca*, 1930. (13,5x19,5 cm) Ltsz. 53.79.1., *Felső-miskolci utca*, 1930. (13,5x19 cm) Ltsz. 53.80.1., *Pincék a Kisavason* (19x13,5 cm) Ltsz. 53.81.1., *Avasi út (Pincesor a Kisavason)*, 1931. (13,5x19,5 cm) Ltsz. 53.82.1., *Avasi pincesor*, 1930. (29x19 cm) Ltsz. 53.83.1., *Miskolci köz*, 1927. (27x19,5 cm) Ltsz. 53.84.1., *Régi miskolci ház*, 1929. (16x24 cm) Ltsz. 53.85.1., *Lebontandó házak*, 1930. (27,5x38,5 cm) Ltsz. 53.66.1., *Házomlás a Szinva-parton*, 1929. (39,5x29,5 cm) Ltsz. 53.162.1., *Toronyalj utca eleje*, 1930.

példával járt elől, és másokat is ajándékozásra sarkallt. Egy korabeli sajtóhír arról számol be, hogy „a Borsod-Miskolci Múzeum képtárát legújabbán Hradil Vilmos Régi miskolci ház udvara című pasztellfestményével [...] gyarapította. Hradil Vilmos [...] a nemrégiben tartott s régi miskolci házakat és utcákat bemutató kiállítás alkalmából ajándékozta művét a múzeumnak”.²² A művész a neves miskolci Halász-Hradil festődinasztia személy szerint kevésbé ismert tagja. Nagybányai szellemű plein-air műve városkép-gyűjteményünk egyik legszebb darabja.²³

(27,5x38 cm) Ltsz. 53.120.1. Tomán Kálmán ekkor bejegyzett, ma is meglévő akvarelljei: *Tetemvári pincesor* (26,5x21,5 cm) Ltsz. 53.120.1., *Mélyvölgyi pincesor* (26,5x22 cm) Ltsz.: 53.121.1. Szeghalmy Bálint ekkor bejegyzett, ma is meglévő akvarelljei: *Szinva-parti házak*, 1929. (24x31,5 cm) Ltsz. 53.131.1., *Diósgyőri tájrészlet*, 1930. (24,5x33,5 cm) Ltsz. 53.133.1.

²² Képjárandékok a múzeumnak. Reggeli Hírlap 1931. szeptember 29. (XLI. évf. 220. szám) 6.

²³ Hradil Vilmos (1891–1945): *Ferencczi udvar*, 1929. (pasztell, karton 41x32 cm) Ltsz. HOM KGY 53.143.1. Reprodukálja: PIRINT 2004, 140, Katalógusszám 150, Goda Gertrud leírásával.

4. kép. Tomán Kálmán: A régi miskolci Deszkatemplom, 1937. (akvarell, papír 24,5x30 cm) Ltsz. HOM KGY 53.130.1.
Bild 4. Kálmán Tomán: Die alte Miskolcer Holzkerche, 1937 (Aquarell, Papier 24,5x30 cm) Inv. HOM KGY 53.130.1

A régi Miskolcot ábrázoló képzőművészeti alkotások durván 80%-a 1924 és 1953 között került a múzeumba. Az azóta eltelt 60 év során ez a tematikai csoport csak szerényen és véletlenszerűen gazdagodott. Ennek tudatában mérhetjük fel igazán annak az előrelátó közgyűjtemény-gyarápító tevékenységnek a súlyát, amit a múzeumpártoló alkotók és az intézmény munkatársai együttesen kifejtettek. Meghallották az idő szavát, felismerték a vissza nem térő lehetőséget, és éltek vele. Ezzel pedig olyan szolgálatot tettek, amit az utókor már nem is pótolhatott volna.

Kiss Lajosék tevékenységének várostörténeti jelentősége azokon a képeken mérhető le leginkább, melyek időközben eltűnt utcákat, városrészeket, műemlékeket dokumentálnak. Az Arany János utcai közök,²⁴ tőlük

délre a Zöldfa utca,²⁵ a Szinvától északra a Tél²⁶ és az Ősz utcák²⁷ ma már éppúgy a múlté, mint az akkor és ma is Arany János nevét viselő és a mai Dankó Pista utcák által közrefogott egykori szegénynegyed, az ún. Gordon teljes konglomerátuma. A második világháborút követő években Dankó Pistáról elnevezett utca mindössze csak nyomvonalában őrzi a két világháború között még Petőfi nevét viselő, falusias hangulatú utca emlékét (2. kép).

A régi házak alkotta miskolci városrészek megfestője mindenekelőtt Kiss Lajos volt, de mások is hozzájárultak a ma már egyáltalán nem létező, vagy egészen másképp mutatkozó utcák jellegzetes lakóépületeinek

²⁴ Pl. Kiss Lajos: *Köz az Arany János utcán*, 1930. (akvarell, papír 20x13 cm) Ltsz. HOM KGY 53.94.1.

²⁵ Kiss Lajos: *Régi ház a Zöldfa utcán*, 1931. (akvarell, papír 13x19 cm) Ltsz. HOM KGY 53.87.1.

²⁶ Kiss Lajos: *Tél utca*, 1930. (akvarell, papír 13x19 cm) Ltsz. HOM KGY 53.105.1.

²⁷ Kiss Lajos: *Ősz utca*, 1931. (akvarell, papír 19x13 cm) Ltsz. HOM KGY 53.174.1.

5. kép. Szeghalmy Bálint: Szinva-parti házak, 1929. (akvarell, papír 24x31,5 cm) Ltsz. HOM KGY 53.131.1.
Bild 5. Bálint Szeghalmy: Häuser am Bach Szinva, 1929 (Aquarell, Papier 24x31,5 cm) Inn. HOM KGY 53.131.1

dokumentálásához.²⁸ Hosszú folytatását adhatnánk a korabeli és mai várostérkép-városkép összehasonlításának, ám sokkal kifejezőbbek ezen példáknál az időközben elpusztult műemlékek művészi felvételei. Ezek közé tartozik Kiss Lajos életművén belül az egykori Fáy-kúria kapuzatát dokumentáló képcske is (3. kép). A barokk kori kúria, amely a mai Hősök tere 1-es és 3-as számú telkén (a mai Berzeviczy Gergely Szakközépiskola és a Magyar Nemzeti Bank épület-tömbjeinek helyén) állt, a 18. század végén a város legjelentősebb épületei közé tartozott (KOMÁROMY 1966). Az időközben lakatlanná vált épületet a Vattán élő Fáy Antaltól a város bérbé vette, s 1858-tól kezdve Miskolc legelső közkórházát működtette benne. Ezt a feladatot egészen 1900-ig, az Erzsébet-kórház felépüléséig látta el. A Fáy-kúria fénykora ekkorra már leáldozott. Kórházi periódusa idején jelentős átalakítások és kibővítések történtek rajta, s nem csupán

barokk kori arculatát veszítette el, de állapota is erősen leromlott. Egy ideig a városi zeneiskolának, majd a Nemzeti Kaszinónak adott otthont, végül az elavult épülettömböt lebontásra ítélték. Utolsó hírmondóját, barokk kori kapuzatát azonban még meghagyták egy időre. Kiss Lajos 1930-ban rögzítette a régi városnak ezt az igen szép építészeti motívumát, amit bár Miskolc legfontosabb műemlékei között tartottak számon (LESZIH 1929b, 317), tudvalevő volt, hogy napjai meg vannak számolva. Elbontására 1933-ban, a telek beépítésekor került sor.²⁹ Kiss Lajos előtt három évvel épp a kiváló tanítvány, Bartus Ödön készített akvarellképet a kosárfüves, pergő vakolatú, romos kapuról. Alkotása igen nagy sikert aratott, 1928-ban ugyanis egy fővárosi csoportos tárlaton a Műemlékek Országos Bizottsága szemelte ki magának, s vásárolta meg. Bartus rendkívül büszke volt művére, és több

²⁸ Pl. Tomán Kálmán: *Szent Anna utcai ház*, 1931–1932. (akvarell, papír 25x21 cm) Ltsz. HOM KGY 53.119.1.

²⁹ Múzeumba kerültek a legszebb miskolci kapu maradványai. Felsőmagyarország 1933. március 25. (II. évf. 69. szám) 4.

alkalommal is közreadta annak reprodukcióját.³⁰ Ám bármilyen fokú ismertségnek is örvendett a Bartusféle akvarell, Kiss Lajos munkája az, amely eredetiben maradt meg a miskolci közgyűjteményben, s amit azóta is helytörténeti dokumentumként használhatunk.

Szó szerint a végorákban örökítette meg a régi miskolci Deszkatemplomot Tomán Kálmán (4. kép). Egy 17. századi építésű, analógiák alapján csupán feltételeken rekonstruálható templom helyén 1724-ben épült fel az a favázás kialakítású, függőleges deszkaburkolatú épület, ami utólagos bővítéssel és egy nagyobb arányú helyreállításnak köszönhetően több mint 200 éven át szolgálta a református gyülekezet istentiszteleti céljait. Állapota az 1920-as évek végére vált életveszélyessé, s mert a faanyag menthetetlenül elkorhadt, a presbitérium az elbontásról határozott. A döntéshez a Műemlékek Országos Bizottsága is hozzájárult, kikötve a minden részletre kiterjedő dokumentálást. Az 1937 szeptemberében végbemenő bontási munkálatokat megelőzően elkészült az épület fakszimiléje, továbbá számos műszaki rajz és fényképfelvétel született (OLAJOS 1999, 193). Tomán Kálmán mintegy betársult a bontást megelőző műemléki felmérésbe, s a maga eszközeivel örökítette meg az ősi deszkatemplom emlékét az utókor számára. Akvarellje, amely az épületet kelet felől ábrázolja, minden bizonnyal tisztán belső elhatározásból, s nem hivatalos felkérésre készült. Tény, hogy a múzeum közvetlen szerepet játszott a templom értékeinek megmentésében és begyűjtésében, Tomán Kálmán festménye azonban csak évekkel később, a művész ajándékaaként került a múzeumi gyűjteménybe.³¹

Az elbontott épület helyén azonnal megindult az új (a régi templomot korábban felújított Bató István feltételeinek megfelelően), ugyancsak faszerkezetes, deszkaborítású templom építése. Ennek tervezője pedig éppen az a Szeghalmy Bálint volt, akiről e helyen mint akvarellistáról szólunk. A múzeumi gyűjteményben fennmaradt alkotásainak egyike Szinva-parti városképet ábrázol (5. kép). Az egykori Forgó-hídtól (a mai Szemere utca elejétől) keletre eső, az Arany János utcával párhuzamos Szinva-szakasz a legkedveltebb

festői témák közé tartozott. Kiss Lajost, Choma Józsefet, Gimes Lajost éppúgy megihlette ez a hangulatos városrészlet, mint Várdeák Ferencet (1897–1971), aki csak rövid időt töltött Miskolcon. A téma variációiról Goda Gertrud írt összegző tanulmányt, melyben nemcsak történeti, de festőművészi nézőpontból is indokait adja a gyakori előfordulásnak (GODA 2006). Mindenekelőtt a városrész nyújtotta érdekes téri élményben, a városi jelleget, falusi bensőségeséget és természeti szépségeket egyszerre magába sűrítő, sajátos miliőben, röviden tehát a *genius loci*-ban fedezhetjük fel a téma népszerűségének titkát. Ugyanakkor a múlandóság keserűdes romantikája, valamint a változatos architektúrának – esetlegessége ellenére is, vagy éppen azért – szép kompozíciója sem hagyható számításán kívül. Szeghalmy Bálint akvarellje az oly sokszor megfestett Szinva-szakasz keleti végét ábrázolja, amelyre a Royal-köz akkori gyaloghídjáról nyílt rálátás. Noha a munka csupa líra, s a finom festői előadásmód önmagában is képet épít, a könnyedén felrakott foltok rendszere biztosra vehetően a valóság hiteles ábrázolását nyújtja.

Miskolc 20. század eleji festői számára a város műemlékei, romantikus részletei tálcán kínálták a művészi témákat. Az e korszakból származó városképek gazdag múzeumi gyűjteményének gerincét azonban mégsem a *genius loci*, hanem az emlékmegőrző szándék hozta létre. A helyi értelmiség ez időben már nagy erővel és szervezeten tevékenykedett a város kulturális életének felvirágoztatása, a megörökölt értékek megőrzése és kiaknázása érdekében. Az eltűnőben lévő régi város művészi dokumentálásában Kiss Lajos játszott a főszerepet, de Tomán Kálmán és Szeghalmy Bálint szerepe sem elhanyagolható. Festői munkásságukat a múzeumi célokkal és erőfeszítésekkel összhangban, a miskolci múzeummal szoros együttműködésben fejtették ki. A város régi építményeit, veszélyeztetett részleteit művészi igényességgel, ugyanakkor a helytörténeti adatgyűjtés szándékával rögzítették az utókor számára.

RÖVIDÍTÉSEK

HOM KGY – Herman Ottó Múzeum, Képzőművészeti Gyűjtemény, Miskolc

HOM KA – Herman Ottó Múzeum, Képzőművészeti Adattár, Miskolc

HOM HTD – Herman Ottó Múzeum, Történeti Dokumentumtár, Miskolc

Ltsz. – Leltári szám

MTA MK – Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest

³⁰ Bartus Ödön gyűjteményes kiállítása. Képzőművészet 1928. 10. szám 137.; LESZIH 1929b, 316.; továbbá képes levelezőlapon is megjelentette, ennek egy példánya – Dr. Szentiványi Gyulának dedikálva – megtalálható az MTA MK Lexikongyűjteményében.

³¹ A Borsod-Miskolci Múzeum képzőművészeti gyűjteményének nyilvántartási naplója 1901–1953. HOM KA. A bejegyzés szerint az ajándékozás 1942-ben történt. A festmény törzskönyvi száma: 239.

IRODALOM

BARTUS Ödön

1929 Miskolc képzőművészete. In: HALMAY Béla–LESZIH Andor (szerk.): *Miskolc*. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest. 254–270. (Magyar Városok Monográfiája V.)

BERECZKY Kálmán

1996 *Egy újra felfedezett építőművész: Szegbalmi Bálint élete és életműve*. Hévíz Kulturájáért Alapítvány, Hévíz. (Hévízi Könyvtár 9.)

BMM

1929 *Vezető a Borsod-Miskolci Múzeumban*. Miskolci Könyvnyomda Rt., Miskolc.

DOBROSSY István

1997 *Miskolc írásban és képekben 4*. Belvárosi Kulturális Menedzser Iroda–Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc.

2000 *Miskolc írásban és képekben 7*. Miskolci Idegenforgalmi és Kulturális Iroda–Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc.

GERECZE Péter

1906 *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma*. Budapest. (Magyarország műemlékei 2.)

GODA Gertrud

1985 *A régi Miskolc. Kiss Lajos akvarelljei a Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből*. A Mini Galériában rendezett időszaki kiállítás katalógusa. Miskolc Városi Művelődési Központ, Miskolc.

1993 Az Avas ábrázolása a hazai tájfestés tükrében. In: DOBROSSY István (szerk.): *A miskolci Avas. Monográfia a város jelképéről*. Herman Ottó Múzeum–Borsodi Nyomda, Miskolc. 275–289.

2006 Variáció egy festői témára. Műalkotás, illusztráció, dokumentum. *A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Évkönyve XIV*, 262–267.

KISS Lajos

1905 A Cinquecento művészete. *Borsod-Miskolci Köz-művelődési és Múzeum Egyesület Évkönyve 1904/5*, 89–94.

KOMÁROMY József

1966 A lebontott Fáy-ház barokk kori tervrajzai. *A Herman Ottó Múzeum Közleményei 7*, 20–26.

LESZIH Andor

1929a A múzeum. In: HALMAY Béla–LESZIH Andor (szerk.): *Miskolc*. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest. 298–314. (Magyar Városok Monográfiája V.)

1929b Miskolc műemlékei. In: HALMAY Béla–LESZIH Andor (szerk.): *Miskolc*. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest. 314–317. (Magyar Városok Monográfiája V.)

MOLNÁR József (szerk.)

1902 *A Borsod-Miskolczi Múzeum ismertető katalógusa*. Szelényi és Társa Könyvnyomdája, Miskolc.

OLAJOS Csaba

1999 A tetemvári deszkatemplomok. In: BALOGH Judit–DOBROSSY István (szerk.): *Fából és deszkából. A miskolci Deszkatemplom*. Miskolc. 185–231.

PIRINT Andrea

2009 Ecsettel, szóval és tettel. Bartus Ödön festőművész munkássága. [With Brush and Words and Acts. Life and Works of Ödön Bartus.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLVIII*, 241–255.

PIRINT Andrea (szerk.)

2004 *A Herman Ottó Múzeum Képtára*. [The Gallery of the Herman Ottó Museum.] Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc.

SZENDREI János

1911 *Miskolcz város története 1800–1910*. V. kötet. Miskolc.

GENIUS LOCI ODER EINE ABSICHT, DENKMÄLER ZU RETTEN?

Stadtbilder von Miskolc zwischen den beiden Weltkriegen in der Sammlung der bildenden Kunst des Herman Ottó Museums

Schlüsselwörter: Aquarellmalerei, Museumsgeschichte, Denkmalpflege, Stadtgeschichte

Das Herman Ottó Museum bewahrt eine auffallend große Anzahl von Stadtbildern, die das Miskolc zwischen den beiden Weltkriegen darstellt, auf. Tatsache ist, dass die Denkmäler der Stadt und ihre romantischen Details den Malern eine Fülle von künstlerischen Themen geboten haben. Oder steht dies bloß im Hintergrund der modernen Stadtbildmalerei jener Zeit? Es wurde nach einer Antwort gesucht, und dabei wurden Erinnerungen an die Periode zwischen den beiden Weltkriegen aufgedeckt, die große Veränderungen im Leben von Miskolc in mehrfacher Hinsicht gebracht haben.

Der erste ernsthafte Stadtentwicklungsplan von Miskolc entstand 1895. In der Struktur der Stadt begann damit eine stufenweise Umgestaltung, die sich ab den 1920er Jahren beschleunigte. Als Ergebnis historischer Ereignisse geriet die Stadt Kassa (Košice) nämlich außerhalb der Landesgrenzen und damit wurde Miskolc das Zentrum der Region. Die neue Situation bot dem Konzept von einem Groß-Miskolc einen riesigen Schub (der Absicht, die umliegenden Gemeinden zusammenzuziehen), und gleichzeitig der Entwicklung zu einer modernen Stadt. Nicht nur die alten, beschädigten Häuser wurden abgerissen, sondern ganze Straßen verschwanden von der Karte, als ob sie nie existiert hätten. Die Zeitgenossen waren sich bewusst, dass sie die letzten waren, die die alten Details der Stadt gesehen hatten.

Die Aktivitäten des nationalen Denkmalschutzes in dieser Zeit waren gleichzeitig auch ein wichtiger Faktor. Sie begannen bei der nationalen historischen Bestandsaufnahme der Baudenkmäler in den 1870er Jahren, aber für die Zeit zwischen den beiden Weltkriegen gibt es noch sehr viel zu tun. Die sich über das gesamte Land verbreitenden Bestandsaufnahmen wurden vom „Nationaler Ausschuss der Monumente“ durchgeführt. Gleichzeitig sahen die regionalen Museen die Erfassung der Denkmäler in den verschiedenen Gebieten ebenfalls als ihre Aufgabe an. Ergebnisse wurden erzielt, indem die zentral verwalteten und regionalen Bewegungen miteinander verbunden wurden. Die Mitarbeiter der örtlichen Museen führten in Miskolc und im Einzugsgebiet der Stadt eine planmäßige Bestandsaufnahme aus.

Seit seiner Gründung im Jahr 1899 ist das Miskolcer Museum der Sitz der Heimatforschung. Vor allem nach dem Trauma des Ersten Weltkrieges blühten das Sammeln und die Dokumentation unserer örtlichen Erinnerungen an die Vergangenheit auf. In dieser Zeit entstand das Fundament der heutigen Sammlungen und Archive. Die Institution versuchte auch, die Öffentlichkeit auf ihre Seite zu stellen. Sie pflegte ebenfalls enge Beziehungen zur örtlichen Intelligenz, unter anderen auch zu den Malern. Mit dem Wissen, dass die Kunstwerke auch als historische Quellen verwendet werden können, hat das Museum das Malen der Details der Stadt nicht nur unterstützt, sondern auch stimuliert.

In der künstlerischen Dokumentation der verschwindenden alten Stadt spielte Lajos Kiss (1864–1945) die Hauptrolle, aber die Rolle von Kalmán Tomán (1883?–1964?) und Bálint Szeghalmy (1889–1963) darf auch nicht vernachlässigt werden. Ihr malerisches Schaffen haben sie im Einklang mit den Zielen und Bemühungen des Museums und in enger Zusammenarbeit mit dem Miskolcer Museum zum Ausdruck gebracht. Sie haben mit künstlerischem Anspruch und gleichzeitig mit der Absicht, lokalhistorische Daten zu sammeln, die alten Gebäude der Stadt und ihre gefährdeten Details für die Nachwelt aufgezeichnet. [Übersetzt von Jan Post]

Pirint, Andrea